

Turkmenistan

ciekawostki | geografia | kultura | religia

Geografia

Mapa Turkmenistanu
(fot. Encyclopaedia Britannica)

01

Turkmenistan leży w Azji Środkowej, między Morzem Kaspijskim na zachodzie a Kazachstanem, Uzbekistanem, Afganistanem i Iranem, odpowiednio na północnym-zachodzie, północy, wschodzie i południu.

02

Główne rzeki w Turkmenistanie to: Amu Daria, która częściowo wyznacza granicę z Uzbekistanem; Murgap i Tedżen biorą swój początek w Afganistanie, a delta Murgabu tworzy Oazę Merw; Sumbar wpada do rzeki Atrek (źródła w Iranie), która uchodzi do Morza Kaspijskiego. Wszystkie te rzeki (poza Sumbar) łączy Kanał Karakumski o długości 1445 km i stanowi tym samym jeden z największych pod względem długości sztucznych kanałów na świecie. W północno-zachodniej części kraju położona jest Laguna Garabogazköl (inna nazwa to Kara-Bogaz-Gol).

Aszchabad (fot. Wojciech Ejsmond)

Aszchabad, pomnik Turkmenbaszy
(fot. Wojciech Ejsmond)

Aszhabad, fontanna z posągami koni
Achał-tekińskich (fot. Wojciech Ejsmond)

Aszchabad (fot. Wojciech Ejsmond)

Klimat

01

Dominuje klimat kontynentalny, tj. gorące lato i surowa zima. Z powodu przewagi suchych obszarów – ogromna część kraju to pustynie (ok. 80%), przede wszystkim Kara Kum – ludzka aktywność koncentruje się w południowej części kraju, gdzie ciągnie się pasmo górskie Kopet-dag. Spływające z niego rzeki nawadniają jego podnóże, umożliwiając stałe zasiedlenie strefy podgórskiej i pobliskiej pustyni. Cieki te tworzą delty w kształcie wachlarzy, czyli rzeka rozwidła się na szereg mniejszych, które wsiąkają w pustynię.

02

Średnie temperatury latem sięgają $+45^{\circ}\text{C}$, zimą potrafią spaść poniżej -30°C , zwłaszcza na pustyniach. Pustynia Kara Kum zajmuje około 80% powierzchni kraju. Opady są niewielkie, poniżej 200 mm rocznie, co sprawia, że większość kraju ma klimat pustynny lub półpustynny.

Struktura społeczna

01

Społeczeństwo Turkmenistanu liczy około 7,5 miliona i jest bardzo młode; dużą część społeczeństwa (ponad 50%) stanowią osoby poniżej 25. roku życia. Dominującą grupą etniczną są Turkmeni (około 85–90%), mniejszości stanowią głównie Uzbekowie, Rosjanie i Kazachowie. Gęstość zaludnienia koncentruje się głównie w stolicy – Aszchabadzie (około 15% populacji) – oraz w stolicach regionów pięciu prowincji: Mary (Merw), Turkmenabad, Balkanabat i Daşoguz.

02

Religia dominująca to islam (około 90%), z synkretycznymi wpływami tradycyjnej kultury przed-islamskiej. Mniejszość stanowią chrześcijanie prawosławni (głównie Rosjanie) i kilka innych niewielkich wspólnot religijnych.

Kuchnia

- 01 Kuchnia turkmeńska łączy wpływy środkowoazjatyckie, perskie i rosyjskie.
- 02 Tradycyjna kuchnia opiera się na daniach mięsnych (baranina, jagnięcina), *plov* (ryż z marchwią i mięsem), *piszme* (pierożki pieczone w piecu), chleb lepjoszka (płaski chleb) oraz czarna herbata (tradycyjnie w Turkmenistanie podawana z masłem lub baranym tłuszczem).
- 03 Arbuzy i melony są popularnym deserem, zaś mleko wielbłądzie – tradycyjnym napojem.

Lepjoszka (fot. Wikipedia)

Chleb w piecu (fot. CaspianNews)

Tradycyjne dania (fot. CaspianNews)

Gospodarka

- 01.** Gospodarka jest silnie oparta na eksporcie surowców, przede wszystkim gazu i ropy, np. do Chin. Turkmenistan posiada jedno z największych złóż gazu ziemnego na świecie (czwarte miejsce).
- 02.** Rolnictwo (bawełna, pszenica, hodowla i rybołówstwo) również odgrywa istotną, choć drugorzędną rolę.
- 03.** PKB *per capita* jest relatywnie wysoki jak na region Azji Środkowej, Turkmenistan jest drugim najbogatszym państwem regionu.
- 04.** Gospodarka jest silnie kontrolowana przez państwo. W Turkmenistanie rząd decyduje o prawie wszystkim – ludzie nie mogą sami swobodnie prowadzić firm, tak jak w innych krajach.

Historia

Herb Turkmenistanu

01

Tereny te w Epoce Brązu były świadkiem rozkwitu Baktryjsko-Margiańskiego Zespołu Archeologicznego, jednej z ważnych i wysokorozwiniętych kultur starożytnego świata. Największym ośrodkiem tej kultury miasto będące dziś stanowiskiem archeologicznym o nazwie Gonur Depe w Oazie Merw.

02

Tereny dzisiejszego Turkmenistanu w późniejszych wiekach znajdowały się pod zwierzchnictwem Imperium Perskiego, Aleksandra Wielkiego i jego sukcesorów na tych terenach. Od III w. p.n.e. do III w. n.e. rozwijała się tam kultura Partów. Jednym z najważniejszych i najwcześniejszych centrów Imperium Partyjskiego była Stara Nisa koło dzisiejszej stolicy, Aszchabadu.

03

W VIII w. wkroczyły na te tereny plemiona tureckie. Turkmeni wywodzą się z plemion grupy Oghuz. Z tej samej grupy wywodzą się też Seldżuci, a następnie Osmanowie, którzy utworzyli z czasem Turcję. Tłumaczy to liczne podobieństwa i dobre relacje między Turcją, Azerbejdżanem i Turkmenistanem.

04

Nazwa „Turkmen” po raz pierwszy pojawiła się w X w. w odniesieniu do grup Oguzów, które przyjęły Islam i zajęły tereny dzisiejszego Turkmenistanu.

05

W średniowieczu rozkwitały miasta na Jedwabnym Szlaku, takiej jak Serachs i Merw. Oazy i ich stolice często cieszyły się mniejszą lub większą niezależnością. Później, tereny te wchodziły w skład Imperium Mongolskiego lub państw Timura i jego następców.

06

Turkmeni w wiekach XVI – XVIII wchodzili w skład różnych konfederacji plemiennych i byli liczącą się siłą. O wpływy na terenie dzisiejszego Turkmenistanu walczyły chanaty Chiwy, Buchary i Persja.

07

W drugiej połowie XIX w. Rosja rozpoczęła anektowanie poszczególnych regionów. Po 1917 r. tereny te kontrolował Związek Radziecki. Pod koniec lat 30. XX wieku radziecka reorganizacja rolnictwa zniszczyła tradycje koczowniczego trybu życia w Turkmenistanie.

08

W 1991 r. Turkmenistan ogłosił swoją niepodległość. Po latach zależności i obcych wpływów przywraca się lokalne tradycje i kulturowe dziedzictwo. Zjawisko to, zwane turkmeńskim renesansem albo „neotradycjonalizacją”, charakteryzuje się dążeniem do modernizacji z zachowaniem lokalnego charakteru i dostosowaniem do lokalnych tradycji.

Zabytki

Najważniejsze stanowiska archeologiczne:

01

Baktryjsko-Margiański Zespół Archeologiczny – jedna z ważniejszych i wysokorozwiniętych kultur starożytnego świata, rozwijająca się w południowej Azji Środkowej, głównie w wschodnim Turkmenistanie

02

Miasto Merw – ruiny starożytnego miasta, jednego z największych doby średniowiecza, wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Szczyt swojego rozwoju osiągnęło w epoce muzułmańskiej, na początku IX wieku zostało stolicą kalifatu arabskiego, a w XI–XII wieku – stolicą Wielkiego Imperium Seldżuckiego. W 1221 r. miasto zostało zdobyte i zniszczone przez Mongołów. W obrębie pozostałości miasta znajduje się kilka unikatowych zabytków: Kyz Kala – struktura prawdopodobnie powstała między VI a VIII w. n.e., najpewniej o funkcji obronnej. Monumentalne mauzoleum sułtana Sandżara (żył w latach 1118–57) pierwotnie stanowiło część dużego kompleksu religijnego.

Merw, mauzoleum sułtana Sandżara, XII w.

Merw, Kyz Kala, VI-VIII w.

Merw, Kyz Kala, VI-VIII w.

Ozdoba z Gonur Depe,
Epoka Brązu, (fot. Wojciech Ejsmond)

Złote naczynie z Gonur Depe,
Epoka Brązu, (fot. Wojciech

Zabytki z Gonur Depe,
Epoka Brązu, (fot. Wojciech

Zabytek z Gonur Depe,
Epoka Brązu, (fot. Wojciech Ejsmond)

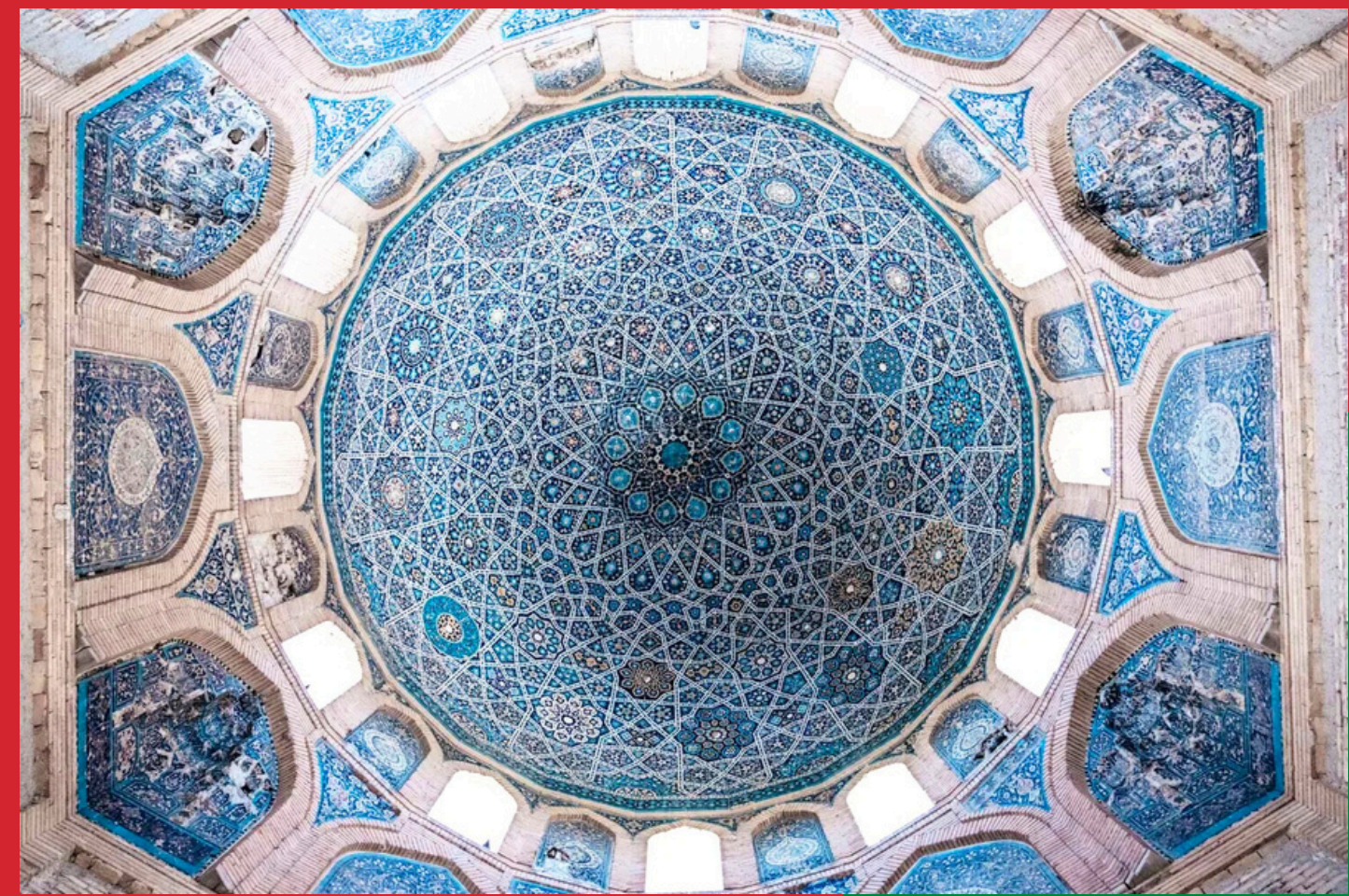
03

Gonur Depe – starożytne miasto funkcjonujące w III i II tys. p.n.e. Wydzielono w nim zespoły pałacowe, świątynne oraz zabudowania mieszkalno-gospodarcze. Jest to jedno z najważniejszych centrów Baktryjsko-Margiańskiego Zespołu Archeologicznego.

Pozostałości Gonur Depe,
Epoka Brązu (fot. Wojciech Ejsmond)

Kunia-Urgencz (Konye-Urgench) leży w północno-zachodnim Turkmenistanie, na lewym brzegu rzeki Amu-Daria w Oazie Baktria. Urgencz był stolicą regionu Chorezm, należącego do Imperium Achemenidów. W starym mieście znajduje się szereg zabytków, głównie z XI-XVI wieku, w tym meczet, bramy karawanseraju, twierdze, mauzolea i 60-metrowy minaret. Zabytki te świadczą o wybitnych osiągnięciach w architekturze i rzemiośle, których wpływ dotarł do Iranu i Afganistanu, a później do architektury Imperium Mogołów w XVI wieku w Indiach. Zespół w Urgenczu wpisany jest na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Turabek-Khanum mauzoleum w Kunia-Urgencz (fot. adventurous-travels)

Stara Nisa, 2007 (fot. Wojciech Ejsmond)

Rekonstrukcja Starej Nisy

Stara Nica, wojownik w hełmie,
czasy partyjskie

05

Partyjskie budowle Nisie – stanowisko składa się z dwóch części: Starej i Nowej Nisy. Jest to jedno z najwcześniejszych i najważniejszych miast Imperium Partów, potęgi od połowy III wieku p.n.e. do III wieku n.e. Kultura partyjska łączyła własne tradycje z wpływami hellenistycznego i rzymskiego Zachodu.

Wykopaliska archeologiczne w dwóch częściach stanowiska odsłoniły monumentalne i bogato dekorowane budowle o funkcjach mieszkalnych, reprezentacyjnych i religijnych.

Rytony ze Starej Nisy,
Epoka Hellenistyczna

06

Serachs – główny punkt handlowy Jedwabnego Szlaku między Niszapurem a Merwem. Osada ulokowana została w centrum Oazy Tedżen, nad rzeką o tej samej nazwie. Pierwsza osada w miejscu Serachsu powstała w połowie I tys. p.n.e. i była otoczona murem obronnym; obecnie miejsce to nazywane jest Starym Serachsem. Na terenie osady zachowały się cztery ceglane meczety-mauzolea. Najbardziej znanym z nich jest mauzoleum Abul-Fazl (XI/XII w.).

Badania Uniwersytetu Warszawskiego na terenie Starego Serachsu w latach pięćdziesiątych XX w. zapoczątkowały polską działalność archeologiczną w Turkmenistanie.

W późniejszych latach prowadzono prace powierzchniowe w regionie oraz wykopaliska na stanowiskach Mele Hairam, Gurukly Depe, Gurukly Shaheri i Topazgala Depe.

Stary Serachs, mauzoleum Abul-Fazl, XI-XII w.
(fot. Wojciech Ejmsond)

Widok ze Starego Serachsu na mauzoleum Abul-Fazl, XI-XII w (fot. Wojciech Ejmsond.)

Czy wiesz, że...?

01.

Brama Piekieł (Derweze) – w środku pustyni Kara Kum znajduje się płonący krater gazowy, który powstał w wyniku wierceń geologicznych w 1971 roku i płonie nieprzerwanie do dziś.

02.

Występuje tu bardzo ograniczony ruch turystyczny – Turkmenistan jest jednym z najmniej dostępnych krajów świata ze względu na surowy system wizowy i kontrolę nad ruchem obcokrajowców.

03.

Aszchabad – miasto z marmuru – stolica została wpisana do Księgi Rekordów Guinnessa jako miasto z największą liczbą marmurowych budynków.

04.

Tradycja hodowli wielbłądów – wielbłądy baktriańskie są integralną częścią kultury turkmeńskiej; organizuje się festiwale i konkursy na „najpiękniejszego wielbłąda”.

Wielbłądy w Oazie Merw (fot. Wojciech Ejsmond)

Czy wiesz, że...?

05.

Dywany turkmeńskie – słyną z bogatych wzorów i technik tkackich, są uznawane za dziedzictwo narodowe i wpisane na listę UNESCO.

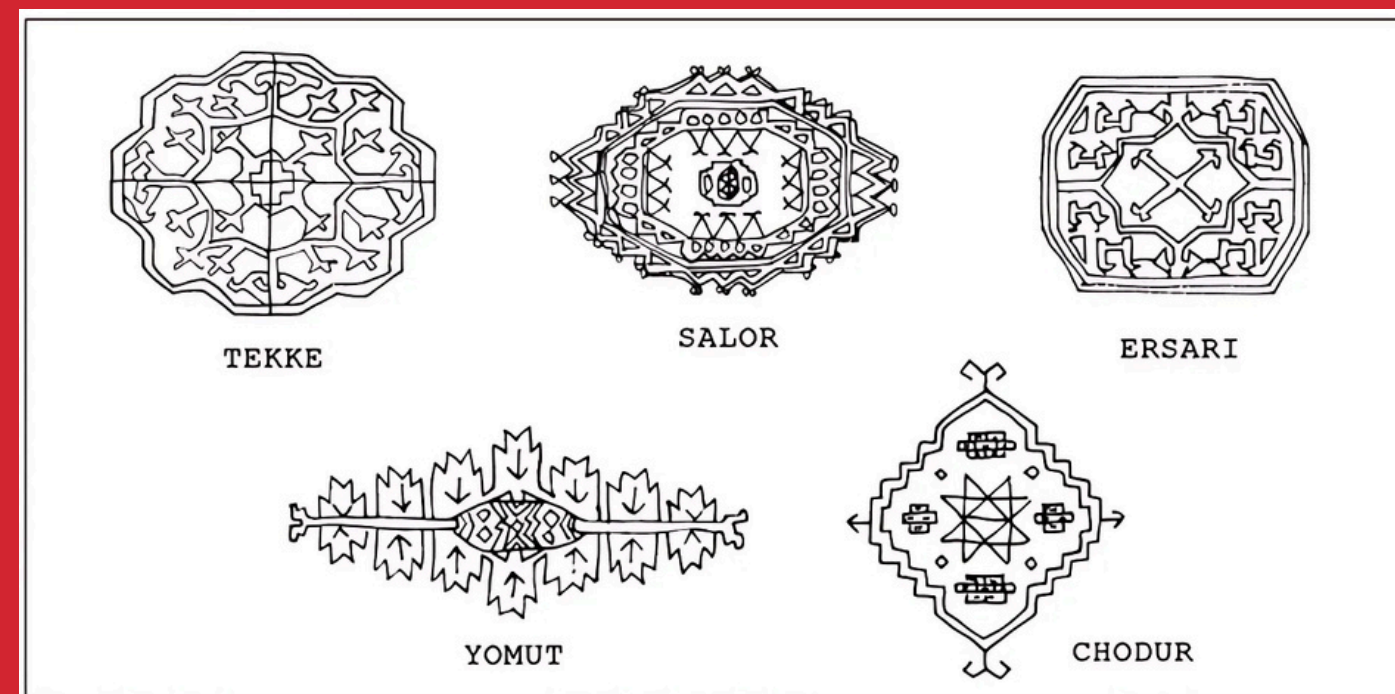
Turkmeni są bardzo dumni ze swoich dywanów, które zyskały sławę w Europie, ale często pod nazwą bucharskich, gdyż sprowadzano je przez to miasto. Tradycyjne dywanowe wzory są częścią flagi Turkmenistanu i łączone są z pięcioma plemionami Turkmenów: Teke, Yomut, Ersari, Czowdur i Saryk.

06.

Konstytucyjna neutralność – Turkmenistan zadeklarował stałą neutralność w 1995 roku i od tego czasu nie przystępuje do żadnych sojuszy wojskowych ani konfliktów zbrojnych.

07.

Słowo „Turkmen” oznacza po turkmeńsku „jestem Turkiem”.

Wzory turkmeńskich dywanów (fot. Wikipedia)

Czy wiesz, że...?

Posąg Magtymguly Pyragy w Aszchabad

08.

Gospodarka oparta jest na gazie ziemnym – Turkmenistan posiada czwarte co do wielkości zasoby gazu ziemnego na świecie, choć jego eksport bywa ograniczany z przyczyn politycznych i logistycznych.

09.

Turkmenistan jest uznawany za drugi najtrudniej dostępny kraj na świecie. Wynika to z restrykcyjnych przepisów wizowych, utrudniających wjazd i poruszanie się po kraju.

10.

Magtymguly Pyragy (ok. 1724 – 1807) to najśłynniejszy turkmeński poeta, filozof i religijny przywódca.

